

Surmansa saaneen läheisten korvaussuoja

*Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n ja
rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin arviointia*

*Surmansa saaneen läheisten
korvaussuoja*

*Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n ja
rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin arviointia*

ISSN 1458-7149

ISBN 978-952-466-883-5 (nid.)

ISBN 978-952-466-884-2 (PDF)

Oikeusministeriö

Helsinki 2009

KUVAILULEHTI

OIKEUSMINISTERIÖ

Julkaisun päivämäärä
17.6.2009

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)		Julkaisun laji Arviomuistio	
Ahlas Pauliina Antila Tuomo		Toimeksiantaja Oikeusministeriö	
		Toimielimen asettamispäivä 11.2.2009	
Julkaisun nimi Surmansa saaneen läheisten korvaussuoja Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n ja rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin arviointia			
Julkaisun osat			
Tiivistelmä Hyväksyessään uuden rikosvahinkolain (1204/2005) eduskunta samalla hyväksyi lausuman, jossa se edellytti, että uuden lain vaikutuksia seurattaessa arvioidaan surmansa saaneen läheisten asemaa sekä tarvetta säätää heille oikeus korvaukseen kokemastaan kärsimyksestä. Samassa yhteydessä on lausuman mukaan otettava arvioitavaksi myös vahingonkorvauslain (412/1974) 5 luvun 4 a § ja sitä koskeva soveltamiskäytäntö. Arviomuistiossa arvioidaan surmansa saaneen läheisten korvaussuojaa eduskunnan lausumassa edellytetyin tavoin. Samalla esitetään myös muutamia toimenpide-ehdotuksia surmansa saaneen läheisten korvaussuojan parantamiseksi.			
Avainsanat: (asiasanat) Vahingonkorvaus, vahinko, rikosvahingot			
Muut tiedot tiedot (Oskari- ja HARE-numero, muu viitenumero) OM 2/41/2009			
Sarjan nimi ja numero Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2009:14		ISSN 1458-7149	ISBN 978-952-466-883-5 (nid.) 978-952-466-884-2 (PDF)
Kokonaissivumäärä 34	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Oikeusministeriö		Kustantaja Oikeusministeriö	

PRESENTATIONSBLAD

JUSTITIEMINISTERIET

Utgivningsdatum
17.6.2009

Författare (uppgifter om organet: organets namn, ordförande, sekreterare)		Typ av publikation Promemoria	
Ahlas Pauliina Antila Tuomo		Uppdragsgivare Justitieministeriet	
		Datum då organet tillsattes 11.2.2009	
<p>Publikation (även den finska titeln) Ersättningsskydd för närstående till omkomna. Bedömning av 5 kap 4 a § i skadeståndslagen och 8 § 3 mom. i brottsskadelagen. (Surmansa saaneen läheisten korvaussuoja. Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n ja rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin arviointia.)</p>			
Publikationens delar			
<p>Referat</p> <p>När riksdagen antog den nya brottsskadelagen (1204/2005) godkände den ett uttalande där den förutsatte att det samtidigt som effekterna av den nya brottsskadelagen följs upp också ska göras en bedömning av villkoren för närstående till dem som omkommit och av behovet att införa bestämmelser om deras rätt att få ersättning för lidande. Vidare förutsatte riksdagen att det i samma sammanhang görs en utvärdering av 5 kap. 4 a § i skadeståndslagen (412/1974) och av praxis för tillämpningen av lagrummet.</p> <p>I enlighet med riksdagens uttalande görs en bedömning i promemorian av ersättningsskyddet för närstående till omkomna. Samtidigt presenteras också några åtgärdsförslag som avser att förbättra ersättningsskyddet för närstående till omkomna.</p>			
<p>Nyckelord: (ämnesord) Skadeersättning, skada, brottsskador</p>			
<p>Övriga uppgifter (Oskari- och HARE-numren, andra referensnumren) JM 2/41/2009</p>			
Seriens namn och nummer Justitieministeriet, Utlåtanden och utredningar 2009:14		ISSN 1458-7149	ISBN 978-952-466-883-5 (häft.) 978-952-466-884-2 (PDF)
Sidoantal 34	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution Justitieministeriet		Förlag Justitieministeriet	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	9
2 SURMANSAA SAANEEN LÄHEISEN OIKEUS KORVAUKSEEN VAHINGONKORVAUSLAIN 5 LUVUN 4 A §:N NOJALLA	10
2.1 Lainsäädäntö	10
2.2 Henkilövahinkotoimikunnan arvio vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamisesta	11
2.3 Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 b §:n säätämisen vaikutus 4 a §:n soveltamiseen	12
2.4 Soveltamiskäytäntö	14
2.4.1 Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisut	14
2.4.2 Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suositukset	15
2.4.3 Otoksen tuomioistuinratkaisut	16
2.4.3.1 Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n kriteerien tulkinta	16
2.4.3.2 Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n mukaisen korvauksen suuruus	17
2.4.3.3 Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 b §:n soveltaminen	19
2.5 Arvio vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamiskäytännöstä	19
3 SURMANSAA SAANEEN LÄHEISEN OIKEUS KORVAUKSEEN RIKOSVAHINKOLAIN 8 §:N 3 MOMENTIN NOJALLA	21
3.1 Lainsäädäntö	21
3.2 Rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin soveltamiskäytäntö Valtiokonttorissa	22
3.2.1 Sairaanhoidokulut, ansionmenetykset ja kärsimys	22
3.2.2 Perusvähennys	23
3.3 Rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin arviointia	24
3.3.1 Selvityksestä ilmeneviä seikkoja	24
3.3.2 Kärsimyskorvauksen palauttaminen rikosvahinkolakiin	25
3.3.3 Sairaanhoidokustannusten korvaaminen selkeämmäksi	26
3.3.4 Perusvähennys	27
3.4 Rikosvahinkolakia koskeva tiedotus	28
4 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	29

1 Johdanto

Hyväksyessään uuden rikosvahinkolain (1204/2005) eduskunta samalla hyväksyi lausuman, jossa se edellytti, että uuden lain vaikutuksia seurattaessa arvioidaan surmansa saaneen läheisten asemaa sekä tarvetta säätää heille oikeus korvaukseen kokemastaan kärsimyksestä. Samassa yhteydessä on lausuman mukaan otettava arvioitavaksi myös vahingonkorvauslain (412/1974) 5 luvun 4 a § ja sitä koskeva soveltamiskäytäntö. Tässä arviomuistiossa arvioidaan surmansa saaneen läheisten korvaussuojaa eduskunnan lausumassa edellytetyin tavoin.

Vahingonkorvauslaissa säädetään vahingon aiheuttajan korvausvastuusta ja vahinkoa kärsineen oikeudesta korvaukseen vahingon johdosta. Rikosvahinkolaissa säädetään rikoksella aiheutetun vahingon korvaamisesta valtion varoista tietyin osin.

Rikosvahinkolaki uudistettiin kokonaisuudessaan lailla, joka tuli voimaan vuoden 2006 alussa. Uudistuksen yhteydessä rikosvahinkolaista poistettiin surmansa saaneen läheisten oikeus korvaukseen kuolemantapauksen aiheuttamasta kärsimyksestä. Vaikka tuomioistuin voi vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n nojalla tuomita rikoksentehtäjän maksamaan kärsimyskorvausta, sitä ei siis enää suoriteta rikosvahinkolain nojalla valtion varoista. Läheisten korvausoikeuden poistaminen liittyi siihen, että uudistuksessa rikosvahinkojen korvaaminen haluttiin ensisijaisesti suunnata rikoksen uhreille ja aineellisten vahinkojen (sairaanhoitokulut, ansionmenetykset jne.) korvaamiseen mahdollisimman täysimääräisesti. Uudessa rikosvahinkolaissa surmansa saaneen läheisten kärsimyskorvauksen sijaan on tullut läheisten oikeus saada korvausta kuolemantapauksen aiheuttamasta henkilövahingosta johtuvista taloudellisista menetyksistä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi uhrin läheiselle aiheutuneesta psyykkisestä vammasta aiheutuneiden sairaanhoitokulujen ja ansiotulon menetyksen korvaamista. Lakia uudistettaessa pidettiin tärkeänä, että surmansa saaneen läheiset voivat hakeutua asianmukaiseen hoitoon mahdollisimman pian vahingon tapahtuman jälkeen. Tämän arvioitiin edistävän läheisten kuntoutumista ja työ- ja toimintakyvyn palautumista.

Tämän arviomuistion tausta-aineistoksi on koottu tietoa vahingonkorvauslain ja rikosvahinkolain soveltamiskäytännöstä analysoimalla tapauksia, joissa surmansa saaneen läheiset ovat hakeneet korvauksia Valtiokonttorilta. Aineisto muodostuu kuuden kuukauden tarkastelujakson aikana Valtiokonttorissa käsitellyistä tapauksista, jotka on ratkaistu 25.7.2008 ja 24.1.2009 välisenä aikana. Tämän tapausaineiston lisäksi vahingonkorvauslain soveltamiskäytäntöä on arvioitu korkeimman oikeuden julkaistujen ratkaisujen ja henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suositusten perusteella. Surmansa saaneiden läheisten kokemuksia on selvitetty myös kuulemalla Rikosuhripäivystyksen ja Henkirikoksen uhrien läheiset ry:n edustajia.

2 Surmansa saaneen läheisen oikeus korvaukseen vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n nojalla

2.1 Lainsäädäntö

Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n mukaan surmansa saaneen vanhemmilla, lapsilla ja aviopuolisolla sekä muulla näihin rinnastettavalla surmansa saaneelle erityisen läheisellä henkilöllä on oikeus saada korvausta kuolemantapauksen aiheuttamasta kärsimyksestä, jos kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta ja korvauksen tuomitseminen harkitaan kohtuulliseksi ottamalla huomioon surmansa saaneen ja korvausta vaativan välisen suhteen läheisyys, teon laatu sekä muut olosuhteet. Säännös on tullut voimaan 1.2.1999.

Lainkohdan säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä (HE 116/1998 vp, s. 10) on todettu, että kärsimyksestä suoritettavan korvauksen keskeisenä tarkoituksena on helpottaa läheisen surutyötä ja auttaa häntä selviytymään läheisen äkillisestä menetyksestä johtuvasta elämäntilanteen yllättävästä muutoksesta. Säännöksen perustelujen mukaan korvauksella voidaan kattaa myös kuolemantapauksen aiheuttaman henkilövahingon hoitamiseksi tarpeellisia terapia- ja muita kuluja sekä rahoittaa ansiotyöstä pidettävää ylimääräistä vapaa-aikaa.

Pykälässä luetellaan seikkoja, jotka on otettava huomioon harkittaessa kärsimyskorvauksen tuomitsemista. Tällaisia seikkoja ovat surmansa saaneen ja korvausta vaativan välisen suhteen läheisyys, teon laatu sekä muut olosuhteet. Suhteen läheisyyttä ja teon laatua koskevat kriteerit huomioidaan harkinnassa kahdessa vaiheessa: ensin harkittaessa, täytyvätkö korvauksen tuomitsemisen vähimmäisedellytykset, ja toisen kerran harkittaessa korvauksen tuomitsemisen kohtuullisuutta.

Surmansa saaneen ja korvausta vaativan välisen suhteen läheisyys on keskeinen edellytys korvauksen tuomitsemiselle. Säännöksen perusteluissa todetaan, että säännöksessä lueteltuja henkilöitä eli surmansa saaneen vanhempia, lapsia ja aviopuolisoa pidetään lähtökohtaisesti aina surmansa saaneelle erityisen läheisinä henkilöinä. Näihin verrattavina henkilöinä pidetään myös surmansa saaneen kanssa samassa taloudessa elänyttä avopuolisoa sekä kasvattilapsia ja -vanhempia. Erityistä näyttöä suhteen läheisyydestä ei yleensä tarvita. Läheisyyssolettama voidaan kuitenkin kumota näyttämällä toteen seikkoja, joiden perusteella suhdetta ei sukulaissuhteesta huolimatta voida pitää erityisen läheisenä. Esimerkiksi aviopuolisoiden erillään asuminen välien rikkoontumisen vuoksi tai se, että lapsuudenkodistaan pois muuttanut henkilö ei ole pitänyt yhteyttä surmansa saaneeseen vanhempansa, riittää yleensä kumoamaan läheisyyssolettaman.

Toinen säännöksessä mainittu vähimmäisedellytys kärsimyskorvauksen tuomitsemiselle on se, että kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella. Teon rikosoikeudellisella arvioinnilla ei ole merkitystä, vaan törkeää huolimattomuutta arvioidaan vahingonkorvausoikeudellisesta näkökulmasta.

Korvauksen tuomitseminen perustuu aina viime kädessä tuomioistuimen kohtuusharkintaan. Vaikka suhteen läheisyyttä sekä teon tahallisuutta tai törkeää huolimattomuutta koskevien kriteerien katsottaisiin täyttyvän, on tuomioistuimen harkittava myös, voi-

daanko korvauksen tuomitsemista pitää kohtuullisena kussakin yksittäisessä tapauksessa. Läheisyyskriteeri vaikuttaa myös kohtuusharkintaan, sillä mitä läheisemmän henkilön kuolemasta on kysymys, sitä suuremman kärsimyksen menetys aiheuttaa. Merkitystä on muun muassa sillä, onko korvausta vaativa asunut surmansa saaneen kanssa tämän kuolemaan saakka samassa taloudessa. Säännöksen perustelujen mukaan kohtuuttomana voidaan tuskin pitää esimerkiksi sitä, että surmansa saaneen vanhempansa luota pysyvästi pois muuttaneelle aikuiselle lapselle ei yleensä tuomita maksettavaksi rahallista korvausta kärsimyksestä, jonka hänen vanhempansa väkivaltainen kuolema on hänelle aiheuttanut. Jos vanhemman ja lapsen suhde on ollut hyvin kiinteä, arvio voi kuitenkin olla toinen.

Myös teon laadulla on vaikutusta kohtuullisuusharkintaan, sillä teon laatu vaikuttaa usein siihen, miten tuskallisena läheiset menetyksen kokevat. Tekotapa on voinut olla poikkeuksellisen raaka ja uhrin ihmisarvoa alentava. Hallituksen esityksessä mainitaan esimerkkinä, että surmansa saanut on saattanut välittömästi ennen kuolemaansa joutua pitkäaikaisen väkivallan kohteeksi. Koska tietoisuus tällaisista teon erityispiirteistä lisää läheisten tuntemaa kärsimystä, tuomioistuimen on otettava teon laatu huomioon korvauksen tuomitsemista ja sen määrää harkitessaan.

Koska kaikkia harkinnassa huomioon otettavia seikkoja ei tapausten moninaisuuden vuoksi voida ennakoita, pykälässä säädetään, että korvauksen suorittamista harkittaessa on otettava huomioon surmansa saaneen ja korvausta vaativan suhteen läheisyyden sekä teon laadun ohella myös muut olosuhteet. Esimerkiksi läheisen läsnäolo surmaamishetkellä tai surmaamisen tapahtuminen surmansa saaneen ja korvausta vaativan yhteisessä kodissa voi tulla yksittäistapauksessa otettavaksi huomioon korvauksen tuomitsemista ja sen suuruutta harkittaessa.

Kohtuusharkinta koskee paitsi korvausvelvollisuuden syntymistä myös tuomittavan korvauksen määrää. Keskeisimpänä korvauksen suuruuteen vaikuttavana tekijänä on säännöksen perustelujen mukaan läheiselle aiheutuneen kärsimyksen suuruus. Tätä arvioidaan yleisellä tasolla sen mukaan, kuinka suurta kärsimystä korvausta vaativan asemassa olevalle henkilölle voidaan yleensä arvioida läheisen menettämisestä aiheutuvan. Surmansa saaneen ja korvausta vaativan välisen suhteen läheisyys, teon erityispiirteet ja muut olosuhteet otetaan huomioon myös korvauksen suuruutta määrättäessä. Korvauksen suuruuden määrääminen jätettiin lainkohtaa säädettäessä myöhemmän tuomioistuinkäytännön varaan, eikä korvauksille ehdotettu asetettavaksi mitään rahamääräistä tasoa. Eräänä vertailukohtana pidettiin kuitenkin vahingonkorvauslain 5 luvun 2 ja 6 §:n nojalla vastaavantyyppisestä kärsimyksestä tuomittavia korvauksia.

2.2 Henkilövahinkotoimikunnan arvio vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamisesta

Oikeusministeriön asettama henkilövahinkotoimikunta on joulukuussa 2001 luovuttamassaan mietinnössä (komiteamietintö 2001:11, s. 74 - 75) selostanut, että vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamisessa oli tuossa vaiheessa – eli käytännössä parina ensimmäisenä vuotena säännöksen voimaantulon jälkeen – havaittu epäyhtenäisyyttä.

Toimikunnan saaman selvityksen mukaan soveltamiskäytännössä oli havaittavissa selvä ero, kun verrattiin keskenään yhtäältä yleisten tuomioistuinten ratkaisuja, jotka koskivat vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamista, ja toisaalta Valtiokonttorin ratkaisuja, jotka koskivat kärsimyksen korvaamista rikosvahinkolaissa tuolloin olleen säännöksen nojalla, vaikka korvauksen saamisen edellytykset rikosvahinkolain mukaan olivat samat kuin vahingonkorvauslain mukaan. Yleisenä piirteenä oli ollut todettavissa, että Valtiokonttori ei useissa tapauksissa katsonut laissa säädettyjen edellytysten korvauksen maksamiselle täyttyvän, kun korvausta vaativa (esimerkiksi surmansa saaneen täysi-ikäinen lapsi tai sisarus) ei ollut kuolemantapauksen sattuessa asunut samassa taloudessa surmansa saaneen kanssa. Yleiset tuomioistuimet olivat sitä vastoin usein näissäkin tapauksissa tuominneet korvausta maksettavaksi. Lisäksi yleisten tuomioistuinten tuomitsemien korvausten määrissä oli toimikunnan saamien tietojen mukaan ollut havaittavissa suuria eroja.

Toimikunta totesi kuitenkin, että kun vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltaminen jättää lainkäyttäjälle yksittäistapauksessa varsin suuren harkinnanvaran, oli väistämätöntä, että yhdenmukaisten ratkaisulinjojen muodostuminen vie aikaa. Pykälän soveltamisen voitiin olettaa ajan myötä vakiintuvan ja yhdenmukaistuvan. Lisäksi toimikunta huomautti, että pykälän soveltamista on mahdollista ohjata korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuilla. Näistä syistä toimikunta katsoi, että pykälän soveltamisessa havaittu epäyhtenäisyys ei vielä tuossa vaiheessa antanut riittävää aihetta ottaa pykälän sisältöä uudelleen tarkasteltavaksi.

2.3 Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 b §:n säätämisen vaikutus 4 a §:n soveltamiseen

Henkilövahinkotoimikunnan suorittaman valmistelutyön pohjalta vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:ää täydentämään säädettiin 1.1.2006 voimaan tullut 4 b §. Sen mukaan surmansa saaneen vanhemmilla, lapsilla ja aviopuolisolla sekä muulla näihin rinnastettavalla surmansa saaneelle erityisen läheisellä henkilöllä on oikeus korvaukseen kuolemantapauksen seurauksena aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvista tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista ja muista tarpeellisista kuluista sekä ansionmenetyksestä, jos kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeästi huolimattomuudesta.

Lainkohdan säätämiseen johtaneen hallituksen esityksen (HE 167/2003 vp, s. 52) mukaan pykälä koskee tilanteita, joissa joku on välittömästi vahinkotapahtuman seurauksena saanut surmansa ja surmansa saaneen henkilön läheiselle aiheutuu tämän kuolemantapauksen seurauksena henkilövahinko. Hän saattaa esimerkiksi nähtyään läheisensä kuolemaan johtaneen vahinkotapahtuman tai saatuaan myöhemmin kuulla siitä järkyttyä niin, että järkytystila muodostaa lääketieteellisesti todettavissa olevan terveydentilan häiriön. Pykälän mukaan läheinen on oikeutettu saamaan hänelle tällä tavoin aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvista taloudellisista menetyksistä korvauksen siltä, joka on korvausvastuussa kuolemantapauksesta.

Pykälän säätämisen tarkoituksena oli parantaa surmansa saaneen läheisten oikeutta korvaukseen heille aiheutuneista sairaanhoitokuluista ja ansionmenetyksestä. Kärsimyskor-

vausta koskevan 4 a §:n nojalla läheisellä ei ole oikeutta saada tällaisia korvauksia, vaikka hänen psyykinen terveydentilansa järkkäisi kuolemantapauksen johdosta niin, että hän joutuisi hakeutumaan psykiatriseen hoitoon tai jäämään sairauslomalle. Korvausvelvollisuuden rajautumista tällaisissa tilanteissa pelkästään aineettomaan vahinkoon eli kärsimykseen ei pidetty vahinkoa kärsineen kannalta riittävänä. Katsottiin, että psyykkisestä vammasta toipumisen kannalta on tärkeää, että vahinkoa kärsinyt hakeutuu asianmukaiseen hoitoon mahdollisimman pian vahinkotapahtuman jälkeen, minkä vuoksi oli tarkoituksenmukaista turvata myös vahingonkorvausoikeudellisin keinoin surmansa saaneen läheisen oikeus saada korvaus hoitoon hakeutumisesta aiheutuneista kustannuksista.

Läheisen oikeus korvaukseen pykälän nojalla edellyttää vastaavasti kuin 4 a §:n mukaan, että kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta. Pykälässä säädetty korvausvelvollisuuden edellytykset eroavat kuitenkin kärsimyksen korvaamiselle 4 a §:ssä säädettyistä edellytyksistä siten, että 4 b §:n mukaisen korvauksen saamisen edellytyksenä on läheiselle aiheutunut henkilövahingoksi luokiteltava terveydentilan häiriö. Läheiselle aiheutuneen kärsimyksen korvaamiselle 4 a §:n nojalla ei ole tällaista edellytystä. Pykälissä säädetty korvausvelvollisuuden edellytykset poikkeavat toisistaan myös siinä suhteessa, että 4 b §:n mukaan läheisen oikeus saada korvausta hänelle aiheutuneesta henkilövahingosta ei ole riippuvainen sellaisesta kohtuusharkinnasta, josta säädetään 4 a §:ssä.

Korvaus läheiselle kuolemantapauksen seurauksena aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvista taloudellisista menetyksistä määrätään säännöksen perustelujen mukaan samojen periaatteiden mukaisesti kuin välittömästi vahinkotapahtuman johdosta henkilövahingon kärsineelle vahingonkorvauslain 5 luvun 2 §:n 1 ja 2 kohdan nojalla maksettavat vastaavat korvaukset. Tyypillisesti korvattavia kulueriä ovat esimerkiksi terapiakustannukset.

Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 b § täydentää ja osaksi myös korvaa 4 a §:ää. Viimeksi mainitun pykälän säätämisen yhtenä perusteena nimittäin oli se, että surmansa saaneen läheinen voi kärsimyksestä saamallaan korvauksella kattaa asiantuntija-avusta aiheutuvia kustannuksia sekä rahoittaa ansiotyöstä pidettävää ylimääräistä vapaa-aikaa. Koska läheiselle aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvat terapiakustannukset ja ansionmenetykset tulivat nyt korvattaviksi 4 b §:n nojalla, läheisen ei enää ole tarpeen kattaa niitä kärsimyskorvauksella.

2.4 Soveltamiskäytäntö

2.4.1 Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisut

Korkein oikeus on antanut henkilövahinkotoimikunnan mietinnön valmistumisen jälkeen lukuisia ennakkoratkaisuja vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamisesta.¹

Oikeuskäytännössä kärsimyskorvausta on yleensä tuomittu maksettavaksi pykälässä mainituille läheisille riippumatta siitä, asuivatko he kuolemantapauksen sattuessa samassa taloudessa surmansa saaneen kanssa. Surmansa saaneen lasta on esimerkiksi ratkaisussa KKO 2002:83 pidetty surmansa saaneelle erityisen läheisenä henkilönä siitään huolimatta, että hän ei ollut asunut samassa taloudessa surmansa saaneen kanssa. Myös surmansa saaneen henkilön vanhemmalle on ratkaisuisissa KKO 2002:83 ja 2002:124 tuomittu maksettavaksi kärsimyskorvausta, vaikka surmansa saanut henkilö oli täysi-ikäinen ja muuttanut pois kotoa.

Toisaalta useilla korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuilla on ohjattu soveltamiskäytäntöä siihen suuntaan, että korvaukseen oikeutettujen henkilöiden piiri ei laajenisi liiaksi. Tässä suhteessa merkityksellisiä ovat erityisesti seuraavat ratkaisut:

KKO 2002:124. Korkein oikeus ei pitänyt täysi-ikäisiä sisarusia toisilleen erityisen läheisinä henkilöinä, vaikka heidän välinsä olivat olleet hyvät. Kärsimyskorvausta kuitenkin tuomittiin maksettavaksi sellaiselle sisarelle, joka oli ollut lievästi kehitysvammaisen surmansa saaneen sisarensa kanssa erityisen läheisissä tekemisissä ja asemaltaan käytännössä rinnastunut äitiin.

KKO 2003:123. Surmansa saanut ja korvausta vaativa eivät olleet asuneet yhdessä ja he olivat seurustelleet vasta noin neljän kuukauden ajan ennen kuolemantapausta. Korkein oikeus katsoi, ettei korvausta vaativaa ollut perustetta pitää VahL 5 luvun 4 a §:ssä tarkoitettuna aviopuolisoon rinnastettavana erityisen läheisenä henkilönä.

KKO 2006:96. Tahallisella henkirikoksella surmansa saanut B ja kärsimyksestä korvausta vaatinut X, jotka olivat aikaisemmin eläneet avoliitossa, eivät olleet enää noin vuoteen ennen B:n kuolemaa asuneet yhdessä. X:ää ei pidetty VahL 5 luvun 4 a §:ssä tarkoitettuna surmansa saaneelle erityisen läheisenä henkilönä.

KKO 2008:79. A oli henkilöautoa kuljettaessaan törmännyt toiseen ajoneuvoon, jonka kuljettaja B oli saanut surmansa. A:n syyksi oli luettu törkeä liikenteen vaarantaminen ja törkeä kuolemantuottamus, mutta hänet oli syyntakeettomana jätetty rangaistukseen tuomitsematta. B:n täysi-ikäiset ja kotoa jo poismuuttaneet lapset vaativat korvausta isänsä kuoleman heille aiheuttamasta kärsimyksestä. Ottaen erityisesti huomioon, että asiassa ei ollut kysymys tahallisesta henkirikoksesta ja että korvausta vaativat surmansa saaneen vanhempansa luota jo poismuuttaneet aikuiset lapset, korvauksen tuomitsemista ei pidetty VahL 5 luvun 4 a §:ssä tarkoitetulla tavalla kohtuullisena.

¹ KKO 2002:56, KKO 2002:83, KKO 2002:124, KKO 2003:123, KKO 2004:2, KKO 2004:3, KKO 2004:48, KKO 2006:96 ja KKO 2008:79.

Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamiskäytäntö on hakenut muotoaan. Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisujen myötä lain soveltaminen on kuitenkin tarkentunut, kun lain perusteluissa mainitut harkintakriteerit ja kohtuullisuus on otettu yksittäistapauksellisessa harkinnassa suuremmissa määrin huomioon.

2.4.2 Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suositukset

Henkilövahinkoasiain neuvottelukunta on 9.6.2008 julkaisemissaan suosituksissa antanut suositukset muun ohella surmansa saaneen läheiselle aiheutuneen kärsimyksen korvausmääristä. Suositukset pohjautuvat sellaisiin käräjäoikeuksien vuonna 2007 antamiin tuomioihin, joissa korvausta kärsimyksestä on tuomittu. Suosituksen perusteella voidaan arvioida vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamiskäytäntöä korvauksen määrän osalta. Neuvottelukunnan suositus on sisällöltään seuraava:

104 §	Lapsen kuolema Vanhemmalle tuomittava korvaus lapsen kuoleman aiheuttamasta kärsimyksestä	2 000 – 10 000 €
105 §	Vanhemman kuolema Lapselle tuomittava korvaus vanhemman kuoleman aiheuttamasta kärsimyksestä	2 000 – 15 000 €
106 §	Sisaruksen kuolema Korvaus sisaruksen kuoleman aiheuttamasta kärsimyksestä	1 000 – 7 000 €
107 §	Puolison kuolema Korvaus puolison kuoleman aiheuttamasta kärsimyksestä	3 000 – 8 000 €

Neuvottelukunnan mukaan suositusten tausta-aineistona käytetyissä tuomioistuintapauksissa sekä surmansa saanut että korvausta vaativa henkilö olivat tyypillisesti täysi-ikäisiä. Surmansa saanut oli usein henkirikoksen uhri, ja rikosnimikkeenä oli useimmiten tappo tai törkeä kuolemantuottamus. Esitetyissä korvausmäärissä on suuri vaihteluväli, sillä tapausten välillä on suuria eroja. Jos ratkaisun kohteena olevassa tapauksessa on samanaikaisesti läsnä useampi korvausta korottava tekijä, neuvottelukunta pitää perusteltuna tuomita jopa esitettyjä suosituksia korkeampi korvaus.

2.4.3 Otoksen tuomioistuinratkaisut

2.4.3.1 Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n kriteerien tulkinta

Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamiskäytännöstä ei ole olemassa kattavaa tutkimustietoa. Seuraavassa tarkastellaan tämän arviomuistion laatimiseksi koottua Valtiokonttorin ratkaisuaineistoa, joka sisältää myös vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamista koskevia tuomioistuinratkaisuja. Aineistoa ei kuitenkaan voida pitää kattavana otantana tuomioistuinikäytännöstä, sillä sen ulkopuolelle jäävät tapaukset, joissa korvausvaatimus kärsimyksestä on hylätty. Tässä selvityksessä ei ole myöskään huomioitu niitä tuomioistuinratkaisuja, joissa vastaaja on myöntänyt kärsimyskorvausta koskevan vaatimuksen oikeaksi. Seuraavassa käsitellään kuitenkin lyhyesti Valtiokonttorista kerättyyn ratkaisuaineistoon liittyviä tuomioistuinratkaisuja, joiden avulla voidaan yleistämisen mahdollisuudesta huolimatta kuvata alempien oikeusasteiden ratkaisuperusteita tarkastelun kohteina olleissa tapauksissa. Aineisto käsitti 46 kuolemantapausta. Niihin liittyviä läheisten korvaushakemuksia oli yhteensä 104.

Valtiokonttorista kerätyssä aineistossa oli yhteensä kymmenen tapausta, joissa kärsimyskorvauksen hakija oli surmansa saaneen vanhempi. Kaikissa tapauksissa surmansa saanut henkilö oli täysi-ikäinen. Niissä tapauksissa, joissa vanhempi ja lapsi asuivat yhä samassa taloudessa, erityisen läheisen suhteen katsottiin olevan olemassa. Vastaavasti silloin, kun lapsi ja vanhempi eivät enää asuneet samassa taloudessa ja heidän välisensä yhteydenpito oli niukkaa (vain harvaa puhelinyhteyttä, ei puheväläjä, ei koskaan huoltotai elatussuhdetta tai samassa taloudessa asumista), ei heidän välillään katsottu vallinneen erityisen läheistä suhdetta. Samassa taloudessa asuminen ei kuitenkaan ollut ratkaiseva kriteeri suhteen erityiselle läheisyydelle, vaan tällaisen suhteen katsottiin vallinneen myös niissä tapauksissa, joissa lapsen ja vanhemman välinen suhde oli muista syistä erityisen tiivis. Korvausta myönnettiin esimerkiksi tapauksessa, jossa lapsi ja vanhempi asuivat eri talouksissa, mutta heidän välillään oli tiivistä yhteydenpitoa ja säännöllistä auttamista esimerkiksi siivouksessa ja kaupassa käynnissä. Eräässä toisessa tapauksessa tuomioistuin perusteli erityisen läheisyyden kriteerin täyttymistä pelkästään vanhemman ja lapsen ”säännöllisellä yhteydenpidolla”. Vaikuttaa siis siltä, että lähtökohtaisesti vanhemmalla katsottiin olevan erityisen läheinen suhde lapseensa tämän iästä riippumatta ja että tämä kriteeri jäi täyttymättä vain niissä erityistapauksissa, joissa lapsi ja vanhempi eivät tosiasiallisesti ole pitäneet toisiinsa yhteyttä tai joissa vanhempi muuten ei ole ollut lapsen elämässä keskeisesti läsnä.

Aineistossa oli yhteensä 21 tapausta, joissa kärsimyskorvausta haki surmansa saaneen henkilön lapsi. Hakijoista runsas puolet oli alaikäisiä. Pääsääntöisesti kaikki alaikäiset ja myös useimmat täysi-ikäiset lapset olivat tuomioistuimen mukaan oikeutettuja kärsimyskorvaukseen. Alaikäiset lapset katsottiin vanhemmilleen erityisen läheisiksi henkilöiksi siinäkin tapauksessa, että he eivät asuneet surmansa saaneen vanhempiensa kanssa samassa taloudessa. Korvausta tuomittiin maksettavaksi myös tapauksessa, jossa lapset olivat jo pienestä pitäen asuneet erossa surmansa saaneesta vanhemmastaan ja heidän välinsä olivat olleet etäiset.

Myös useimmat täysi-ikäisistä lapsista katsottiin surmansa saaneelle vanhemmalleen erityisen läheiseksi henkilöksi siitä huolimatta, että lapsi oli jo muuttanut pois lapsuu-

denkodistaan. Korvausta saaneet lapset olivat usein olleet kiinteästi yhteydessä vanhempaansa puhelimitse ja/tai vierailamalla säännöllisesti heidän luonaan.

Sisaruksia koskevia tapauksia aineistossa oli seitsemän. Lähtökohtaisesti sisaruksia ei pidetty lainkohdan edellyttämässä mielessä erityisen läheisinä henkilöinä. Tiivistäkin yhteyden- ja huolenpitoa aikuisten sisarusten välillä pidettiin tavanomaisena sisarusten välisenä kanssakäymisenä, joka ei vielä oikeuta lainkohdassa tarkoitettuun korvaukseen. Kuitenkin tapauksessa, jossa lähes samanikäiset teini-ikäiset sisarukset asuivat vielä lapsuudenkodissaan ja eloon jääneelle sisarukselle oli aiheutunut kuolemantapauksen johdosta vaikeita psyykkisiä oireita, kärsimyskorvauksen tuomitsemista pidettiin perusteltuna. Myös tapauksessa, jossa kaksossisaret asuivat eri paikkakunnilla, mutta olivat yhteydessä päivittäin uskoutuen toisilleen myös vaikeissa asioissa, olivat he tuomioistuimen näkemyksen mukaan toisilleen erityisen läheisiä henkilöitä. Eloonjäänyt sisarus katsottiin oikeutetuksi kärsimyskorvaukseen myös tapauksessa, jossa sisarukset olivat asuneet samassa taloudessa 30 vuotta elämästään ja heidän välinsä olivat yhä olleet lämpimät, vaikka he eivät olleetkaan enää asuneet samassa taloudessa.

Tutkittavassa aineistossa oli neljä tapausta, joissa aviopuoliso vaati korvausta kärsimyksestä. Kaikissa tapauksissa korvausta myös tuomittiin. Aviopuolison oikeutta korvaukseen ei yleensä edes kiistetty. Yhdessä tapauksessa tuomioistuin katsoi aviopuolison erittäin läheiseksi henkilöksi siitäkin huolimatta, että puoliset eivät asuneet samassa taloudessa, kun surmansa saanut aviomies oli ollut vankilassa.

Tapausten joukossa oli 19 tappoa, 14 murhaa, 7 törkeää kuolemantuottamusta ja 6 kuolemantuottamusta. Viimeksi mainituista kolmessa tapauksessa kärsimyskorvauksia ei vaadittu tai ainakaan tämä ei selvinnyt käytössä olevasta materiaalista. Kolmessa muussa tapauksessa tuomioistuin ei katsonut tekoa aiheutetun törkeällä huolimattomuudella ja vaatimukset hylättiin.

Teon luonteella oli kärsimyskorvausta korottava vaikutus viidessä tapauksessa. Näissä tapauksissa esimerkiksi väkivallan pitkäaikaisuutta tai teon julmuutta pidettiin kärsimyskorvausta korottavana tekijänä. Teon laatu -kriteeriä ei kuitenkaan ole yleensä erityisesti huomioitu tuomion perusteluissa, ja aineistossa oli paljon tapauksia, joissa tuomioistuin tyytyy tuomion perusteluissa lähinnä kuvailemaan läheisille aiheutuneita fyysisiä ja psyykkisiä oireita. Näitä on käytetty joskus myös indikoimaan teon luonnetta ja sen raakuutta.

2.4.3.2 Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n mukaisen korvauksen suuruus

Vanhemmat vaativat lapsensa kuolemasta kärsimyskorvausta 1 500 - 20 000 euroa. Vaatimusten keskiarvo oli noin 11 000 euroa. Niissä tapauksissa, joissa korvauksen suuruudesta oli riitaa, surmansa saaneet lapset olivat yhtä lukuun ottamatta täysi-ikäisiä. Kärsimyskorvausta tuomittiin 1 500 - 14 000 euroa. Tuomittujen korvausten keskiarvo oli noin 8 500 euroa.

Tapauksissa, joissa tuomioistuin oli tuominut läheiselle keskimääräistä suuremman kärsimyskorvauksen, oli tuomion perusteluissa usein viitattu läheiselle aiheutuneisiin psyykkisiin oireisiin. Tällaisia olivat esimerkiksi stressireaktio, masennus ja/tai paniikkioireet. Läheinen oli usein joutunut käymään oireidensa vuoksi säännöllisesti lääkärissä ja hän oli tarvinnut lääkitystä. Hän oli tällaisissa tapauksissa usein myös ollut pitkään sairaalomalla. Kysymyksessä olevissa tapauksissa myös teon laatu oli usein sen luonteinen, että se lienee vaikuttanut korvaukseen korottavasti. Tätä ei välttämättä aina ole kuitenkaan erityisesti todettu tuomion perusteluissa.

Alaikäisten lasten vanhempansa kuoleman johdosta vaatimat kärsimyskorvaukset vaihtelivat 1 000 eurosta 30 000 euroon, ja niiden keskiarvo oli noin 13 000 euroa. Tuomitut korvausmäärät vaihtelivat 2 000 euron ja 7 000 euron välillä. Keskiarvo oli noin 5 000 euroa. Täysi-ikäisten lasten vaatimukset vaihtelivat 2 500 eurosta 30 000 euroon, ja niiden keskiarvo oli noin 16 000 euroa. Tuomittujen korvausten vaihteluväli oli 2 500 - 12 500 euroa ja keskiarvo noin 6 400 euroa. Täysi-ikäisille lapsille tuomitut kärsimyskorvaukset olivat siis tässä aineistossa korkeampia kuin alaikäisille lapsille tuomitut. Toisaalta näissä tapauksissa myös teon laadulla oli vaikutusta korvauksen suuruuteen.

Tapauksille, joissa tuomittiin keskimääräistä alempi korvaus, oli usein ominaista se, että korvausta vaatinut lapsi ei ollut asunut surmansa saaneen vanhempansa kanssa samassa taloudessa ja että hän oli ollut tähän yhteydessä vain harvoin. Keskimääräistä korkeampi korvaus tuomittiin tapauksissa, joissa lapsella oli ollut läheinen suhde surmansa saaneeseen vanhempansa taikka joissa teko oli raaka tai julma ja lapselle oli aiheutunut tästä niin vakavia psyykkisiä oireita, että hän oli joutunut turvautumaan lääkärin hoitoon.

Avo- ja aviopuolisoja koskevia tapauksia oli tarkasteltavassa aineistossa neljä. Avio- ja avopuolisot vaativat kärsimyskorvausta 5 000 - 30 000 euroa. Vaatimusten keskiarvo oli 15 000 euroa. Korvausta tuomittiin maksettavaksi 5 000 - 20 000 euroa, ja korvausten keskiarvo oli 15 000 euroa. Aineiston aviopuolisoja koskevissa tapauksissa oli poikkeuksellista se, että kolmessa tapauksessa surmansa saaneen avio- tai avopuoliso oli läsnä tilanteessa, jossa surmansa saanut joutui tahallisen ja julman henkirikoksen kohteeksi. Tämä vaikutti korvauksen määrää korottavana tekijänä: kahdessa tapauksessa korvausta myönnettiin 20 000 euroa ja kolmannessa 15 000 euroa.

Sisarukset vaativat korvausta 1 500 - 17 000 euroa, ja vaatimusten keskiarvo oli 6 400 euroa. Riitautetuissa tapauksissa korvauksia tuomittiin keskimäärin 6 600 euroa, tosin näiden tapausten määrä oli niin vähäinen (3), ettei sen perusteella voida tehdä yleistyksiä. Kaikissa tapauksissa, joissa sisarukselle tuomittiin suurempi korvaus kuin minkä vastaaja oli myöntänyt oikeaksi, sisarukselle oli kuolemantapauksen seurauksena aiheutunut vakavia psyykkisen terveydentilan häiriöitä, joiden johdosta hän oli joutunut turvautumaan lääkärin apuun.

2.4.3.3 Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 b §:n soveltaminen

Selvitystyön aikana ilmeni, että sairaanhoitokuluja vaaditaan tuomioistuimessa huomattavasti harvemmin kuin kärsimyskorvausta. Kerätyssä aineistossa sairaanhoitokuluja oli vaadittu 11 tapauksessa eli vain noin joka kymmenennessä tapauksessa. Vaatimukset olivat määrältään vähäisiä vaihdellen 14 eurosta 230 euroon ja niiden keskiarvo oli 92 euroa. Vastaaja oli yleensä myöntänyt vaatimuksen oikeaksi, ja tuomioistuin yleensä tuomitsi myös riitautetut sairaanhoitokulut korvattaviksi vaaditun suuruisina. Kahdeksan henkilön kohdalla tuomioistuinmateriaalista ilmeni, että henkilö oli joutunut käymään henkisten oireiden vuoksi psykologilla, lääkäriä tai terapiassa useamman kerran, mutta he eivät kuitenkaan olleet vaatineet tuomioistuimessa tai Valtiokonttorilta korvausta sairaanhoitokuluista. Aineistosta ei kuitenkaan ilmene, miksi kuluja ei ollut vaadittu.

Sairaanhoitoon liittyviä matkakuluja oli vaadittu neljässä tapauksessa. Yhdessä tapauksessa kriisiterapiaa koskevat matkakulut oli myönnetty oikeaksi tuomioistuimessa. Myös Valtiokonttori korvasi kulut, joten voidaan olettaa, että vastaajan vastustamisestakin huolimatta tuomioistuin olisi tuominnut matkakulukorvausta maksettavaksi. Kolmessa muussa tapauksessa kysymys oli ennakkollisista matkakuluja koskevista vaatimuksista, jotka hylättiin tuomioistuimessa ennenaikaisina.

Ansionmenetystä oli vaadittu kahdeksassa tapauksessa. Vaatimukset vaihtelivat 156 eurosta 1 250 euroon, ja niiden keskiarvo oli 550 euroa. Yleensä vastaaja myönsi ansionmenetystä koskevan vaatimuksen oikeaksi tuomioistuimessa.

2.5 Arvio vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamiskäytännöstä

Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamiskäytäntöä voidaan kattavamman tutkimustiedon puuttuessa arvioida lähinnä korkeimman oikeuden julkaistujen ratkaisujen, henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suositusten ja tämän arviomuistion laatimiseksi kerätyn rikosvahinkolain soveltamista koskevan tapausaineiston perusteella. Käytettävissä olevien aineistojen perusteella säännöksen soveltamisesta on vaikea muodostaa täsmällistä kuvaa. On kuitenkin ilmeistä, että olennaisesti perusteellisemmankaan empiirisen tutkimuksen keinoin olisi vaikea arvioida soveltamiskäytäntöä kovin yksityiskohtaisesti. Tämä johtuu ensiksikin siitä, että useissa tapauksissa kärsimystä koskeva korvausvaatimus on tuomioistuimessa myönnetty oikeaksi joko kokonaisuudessaan tai ainakin perusteeltaan, jolloin tuomioistuimen ei ole ollut tarpeen ottaa kantaa laissa säädettyjen edellytysten täyttymiseen. Toiseksi niissäkin tapauksissa, joissa tuomioistuimen on tullut asiallisesti ratkaista kysymys oikeudesta korvaukseen, ratkaisujen perustelut ovat usein niin niukkoja, että niiden perusteella on vaikea päästä selvyyteen niistä seikoista, joita tuomioistuin on kussakin tapauksessa pitänyt merkityksellisinä. Perustelujen niukkuus myös vaikeuttaa eri tapausten vertailua keskenään.

Soveltamiskäytännön jälkikäteistä arviointia vaikeuttaa lisäksi erityisesti pykälän sisältö. Kärsimyskorvauksen saaminen edellyttää pykälän mukaan paitsi tiettyjen vähimmäisedellytysten täyttymistä (korvausta vaativan erityisen läheinen suhde surmansa saaneeseen sekä kuoleman aiheuttaminen tahallisesti tai törkeästi huolimattomuudesta) myös sitä, että korvauksen tuomitseminen harkitaan kohtuulliseksi ottaen huomioon pykälässä nimenomaisesti mainitut seikat ja muut olosuhteet. Tämä kohtuullisuusharkinta on kokonaisharkintaa, jossa tapauskohtaisesti eri tekijät voivat saada erilaisen painoarvon. Sen vuoksi on käytännössä erittäin vaikeaa vertailla yksittäisiä ratkaisuja toisiinsa ja tehdä päätelmiä esimerkiksi siitä, onko soveltamiskäytäntö yhdenmukaista vai ei.

Kun otetaan huomioon käytettävissä olevat tiedot kokonaisuudessaan, muodostuu vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltamiskäytännöstä kuitenkin yleisellä tasolla kokonaiskuva, jonka mukaan tuomioistuinten ratkaisut korvauksen saamisen edellytysten osalta pääsääntöisesti noudattelevat suhteellisen yhtenäistä ja ennakoitavaa linjaa. Yksittäiset alioikeusratkaisut saattavat kuitenkin poiketa tuosta päälinjasta.

Joka tapauksessa voidaan pitää selvänä, että vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a § edelleen hyvin vastaa siihen oikeuspoliittiseen tarpeeseen, jonka vuoksi säännös on aikanaan otettu vahingonkorvauslakiin. Sittemmin tapahtunut kehitys, kuten surmansa saaneen läheiselle kuolemantapauksen seurauksena aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvien kulujen ja ansionmenetyksen korvaamista koskevan vahingonkorvauslain 5 luvun 4 b §:n säätäminen, ei myöskään ole poistanut tuota tarvetta. Yleisen oikeustajun voidaan katsoa edellyttävän, että henkilö, joka on tahallisesti tai törkeästi huolimattomuudesta aiheuttanut kuoleman, ainakin tietyissä tilanteissa voidaan velvoittaa suorittamaan surmansa saaneen läheisille korvausta kuolemantapauksen aiheuttamasta kärsimyksestä. Rikoksenteijän velvollisuudella suorittaa läheiselle korvausta kärsimyksestä voidaan katsoa olevan merkittävää symboliarvoa.²

Sinänsä on ajateltavissa, että pykälän sanamuotoa tavalla tai toisella tarkistamalla voitaisiin pyrkiä helpottamaan säännöksen soveltamista ja siten parantamaan soveltamiskäytännön yhdenmukaisuutta ja ennakoitavuutta. Tällöin kuitenkin todennäköisesti jouduttaisiin ainakin joltain osin luopumaan säännöksen keskeisenä sisältönä nykyisin olevasta tapauskohtaisesta kohtuullisuusarvioinnista ja määrittelemään korvauksen saamisen edellytykset nykyistä kaavamaisemmin. Tällaisen muutoksen tosiasiallinen merkitys oikeuskäytännön yhdenmukaistamisen kannalta saattaisi lopulta jäädä vähäiseksi, koska tuomittavan kärsimyskorvauksen määrä tulisi joka tapauksessa väistämättä jäämään tuomioistuimen yksittäistapauksellisen harkinnan varaan.

Ei myöskään ole nähtävissä riittävää yhteiskunnallista tarvetta sille, että korvauksen saamisen edellytyksiä tiukennettaisiin esimerkiksi supistamalla pykälässä määriteltyä korvaukseen oikeutettujen henkilöiden piiriä. Tällaisen lainmuutoksen tarpeellisuutta

² Myös henkilövahinkotoimikunta on mietinnössään katsonut, että VahL 5 luvun 4 a §:n säätäminen voidaan nähdä osoituksena vahingonkorvauksen symboliarvon korostumisesta (KM 2001:11, s. 66).

vastaan puhuu myös se, että useilla korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuilla³ on jo ohjattu soveltamiskäytäntöä siihen suuntaan, että korvaukseen oikeutettujen henkilöiden piiri ei laajenisi liiaksi.

Pykälän muuttamista vastaan puhuu edellä mainittujen näkökohtien lisäksi voimakkaasti se, että lainmuutos vaatisi tuomioistuimilta, muilta korvausasioita käsitteleviltä toimielimiltä sekä asianajajakunnalta ja muilta asianosaisten avustajilta jälleen sopeutumista uuteen sääntelyyn. Huomionarvoista on erityisesti se, että nykyisen pykälän voimassa ollessa annetut korkeimman oikeuden ennakkoratkaisut todennäköisesti pitkälti menettäisivät ohjausvaikutuksensa ja soveltamiskäytäntöä ohjaavan prejudikatuurin luominen tulisi uudelleen aloittaa alusta. Myös henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan julkaisemat suositukset kärsimyskorvauksen määrästä saattaisivat menettää merkityksensä.

Edellä mainittuja seikkoja kokonaisuutena arvioitaessa on perusteltua päätyä siihen, että ei ole aihetta ryhtyä valmistelemaan vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n tarkistamista.

3 Surmansa saaneen läheisen oikeus korvaukseen rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin nojalla

3.1 Lainsäädäntö

Rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentissa säädetään surmansa saaneen läheisille kuolemantapauksen johdosta valtion varoista suoritettavista korvauksista. Säännöksen mukaan surmansa saaneen läheiselle kuolemantapauksen seurauksena aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvat tarpeelliset sairaanhoitokustannukset ja muut tarpeelliset kulut sekä ansionmenetykset korvataan vahingonkorvauslain 5 luvun 4 b §:ssä säädettyin edellytyksin. Sairaanhoitokustannuksina korvataan myös sairaanhoitoon välittömästi liittyvästä lääkinnällisestä kuntoutuksesta aiheutuvat kustannukset.

Uudella rikosvahinkolailla pyrittiin kohdentamaan rikoksen uhrille suoritettava korvaus kärsimyksen sijasta henkilövahingon korvaamiseen. Taustalla vaikuttaa henkilövahingon käsitteen muutos, jonka myötä psyykkisen terveydentilan häiriöt on rinnastettu fyysisiin henkilövahinkoihin. Kehitys on vaikuttanut myös surmansa saaneiden läheisille maksettavan kärsimyskorvauksen poistamiseen rikosvahinkolaista. Säädetäessä surmansa saaneen läheisen oikeudesta kärsimyskorvaukseen yhtenä perusteenahan oli se, että läheinen voi kärsimyksestä saamallaan korvauksella kattaa asiantuntija-avusta aiheutuvia kustannuksia sekä rahoittaa ansiotyöstä pidettävää ylimääräistä vapaa-aikaa. Kun läheiselle aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvat terapia- ja muut kustannukset sekä ansionmenetykset korvataan uuden rikosvahinkolain mukaan tosiasiallisesti aiheutuneiden kustannusten ja menetysten mukaisesti, läheisen ei enää ole tarpeen kattaa niitä kärsimyskorvauksella.

³ Ks. edellä jaksossa 2.4.1 käsitellyt ratkaisut KKO 2002:124, KKO 2003:123, KKO 2006:96 ja KKO 2008:79.

Rikosvahinkolakia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 192/2005 vp, s. 16) on todettu, että henkirikoksen uhrin läheiselle aiheutuneesta psyykkisestä vammasta toipumisen kannalta on tärkeää, että hän voi hakeutua asianmukaiseen hoitoon mahdollisimman pian vahinkotapahtuman jälkeen. Tämä edistää myös hänen kuntoutumistaan sekä hänen työ- ja toimintakykynsä palautumista. Sen vuoksi on tarkoituksenmukaista pyrkiä rikosvahinkojen korvausjärjestelmän avulla tukemaan kuolemantapauksen johdosta psyykkisen vamman saanutta surmansa saaneen läheistä turvaamalla hänen oikeutensa saada korvaus hoitoon hakeutumisesta aiheutuneista kustannuksista.

Surmansa saaneen läheiselle aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvien kulujen ja ansiomenetyksen korvaamiselle säädettiin enimmäismäärä, joka on tällä hetkellä 5 500 euroa. Enimmäiskorvaus säädettiin korkeammaksi kuin laista poistetun kärsimyskorvauksen enimmäismäärä 3 700 euroa. Korkeampi enimmäismäärä katsottiin perustelluksi ottaen huomioon ehdotettuun uuteen korvausmuotoon liittyvät psyykkistä kuntoutumista sekä työ- ja toimintakyvyn palautumista tukevat seikat.

Korvauksen saamisen edellytysten osalta rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentissa viitataan vahingonkorvauslain 5 luvun 4 b §:ssä säädettyihin edellytyksiin. Perustelujen mukaan tarkoituksena on, että korvattavuuden edellytyksiä arvioidaan samalla tavalla kuin vahingonkorvauslain 5 luvun 4 b §:ää sovellettaessa (HE 192/2005 vp, s. 13 ja 29 - 30).

Rikosvahinkolaissa määritellään henkilövahingon kärsineelle valtion varoista suoritettavat korvaukset sairaanhoitokuluista samalla tavoin kuin vahingonkorvauslaissa. Rikosvahinkolaissa täsmennetään kuitenkin suoritettavien korvausten alaa toteamalla, että sairaanhoitokustannuksina korvataan muun ohella sairaanhoitoon *välittömästi liittyvästä* lääkinnällisestä kuntoutuksesta aiheutuvat kustannukset. Lain perusteluissa mainitaan esimerkkeinä tällaisesta sairaanhoitoon välittömästi liittyvästä lääkinnällisestä kuntoutuksesta lyhytaikainen ja läheisesti henkilövahingon hoitoon liittyvä fysioterapia, psykoterapia taikka kriisi- tai muu vastaava terapia. Rikosvahinkolain nojalla ei korvata ammatillisesta kuntoutuksesta aiheutuvia kustannuksia (HE 192/2005 vp, s. 28 ja 30).

3.2 Rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin soveltamiskäytäntö Valtiokonttorissa

3.2.1 Sairaanhoitokulut, ansionmenetys ja kärsimys

Sairaanhoitokuluja vaadittiin Valtiokonttorista kootun aineiston 112 tapauksesta yhteensä 18 tapauksessa. Haetut korvausmäärät vaihtelivat 14 eurosta 307 euroon. Vaadittujen korvausten keskiarvo oli 120 euroa. Valtiokonttori myönsi yleensä korvauksia vaaditun määrän. Valtiokonttori on korvannut sairaanhoitokuluja myös muutamassa tapauksessa, joissa niitä ei ilmeisesti ole vaadittu tuomioistuimessa. Määrällisesti näissä oli kysymys hyvin vähäisistä summista.

Sairaanhoitoon liittyviä matkakuluja oli vaadittu kolmessa tapauksessa. Kahdessa tapauksessa Valtiokonttori korvasi matkakulut. Kolmannessa tapauksessa Valtiokonttori hylkäsi hakemuksen sillä perusteella, että rikosvahinkolain nojalla korvattavana sairaanhoitoon välittömästi liittyvänä lääkinnällisenä kuntoutuksena pidetään lyhytaikaista

ja läheisesti henkilövahingon hoitoon liittyvää terapiaa. Koska hakija oli tapauksessa saanut pitkäkestoista terapiaa, sitä ei pidetty rikosvahinkolain nojalla korvattavana.

Ansionmenetystä koskevaan Valtiokonttorin korvauskäytäntöön ei vaikuta selvityksen perusteella liittyvän yleensä ongelmia, kunhan hakija pystyi esittämään riittävän selvityksen ansionmenetyksen määrästä.

Kärsimyskorvausta haettiin 63 tapauksessa. Kaikissa näissä korvaushakemus hylättiin rikosvahinkolakiin perustumattomana. Tapausten määrä aineistossa on yllättävän suuri, kun otetaan huomioon, että laki oli hakemusten tekohetkelläkin ollut voimassa jo lähes kaksi vuotta. Tässä tarkastelussa ei ole huomioitu niitä tapauksia, joissa sovellettiin vanhaa rikosvahinkolakia.

3.2.2 Perusvähennys

Rikosvahinkolain 20 §:n mukaan vahinkoa kärsineelle saman vahinkotapahtuman perusteella suoritettavien korvausten yhteismäärästä tehdään perusvähennys, jonka määrä on tällä hetkellä 160 euroa. Säännöksen perustelujen (HE 192/2005 vp, s. 17 - 18) mukaan perusvähennys korvasi aikaisemmassa laissa säädetyn korvattavan vahingon vähimmäismäärän, joka rajasi hyvin vähäisiä vahinkoja kärsineet henkilöt korvausjärjestelmän ulkopuolelle. Perusvähennyksen tärkeimpänä tavoitteena on korvausjärjestelmästä valtiolle aiheutuvien kustannusten hallitseminen. Katsottiin, että kun vähennys tehtäisiin kaikilta korvauksen saajilta, kustannussäästö olisi merkittävä, vaikka vähennyksen merkitys suhteessa yksittäisen korvauksen saajan kokonaiskorvaukseen olisi yleensä vähäinen. Lisäksi katsottiin, että perusvähennys vähentäisi tuntuvasti suuruudeltaan vähäisten korvaushakemusten määrää ja nopeuttaisi näin korvauskäsittelyä.

Valtiokonttorista kerätyn aineiston perusteella voidaan todeta, että perusvähennyksellä on tosiasiallisesti huomattava vaikutus surmansa saaneen läheisille suoritettavien korvausten määriin. Erityisesti korvattavaksi haetut sairaanhoitokustannukset ovat usein määrältään niin pieniä, että jos läheinen ei hae samalla korvausta muista kuluista, ei korvausta perusvähennyksen jälkeen usein jää maksettavaksi lainkaan. Tilanne on luonnollisesti toinen, mikäli henkilövahingon kärsinyt läheinen hakee korvauksia myös esimerkiksi hautauskuluista. Näissä tapauksissa korvaus on yleensä suurempi ja perusvähennyksen vaikutus ei ole suhteellisesti yhtä merkittävä kuin määrältään pienempien korvaushakemusten kohdalla.

3.3 Rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin arviointia

3.3.1 *Selvityksestä ilmeneviä seikkoja*

Tarkastelun kohteena olleen aineiston perusteella voidaan päätellä, että rikosvahinkolain muutos, jolla surmansa saaneen läheisten oikeus kärsimyskorvaukseen korvattiin oikeudella hakea korvausta henkilövahingon johdosta aiheutuneista sairaanhoito- ja muista kuluista sekä ansionmenetyksestä, ei ole korvausten hakijoiden tai heidän oikeudellisten avustajiensa tiedossa. Johtopäätöstä tukevat myös Rikosuhripäivystyksen ja Henkirikoksen uhrien läheiset ry:n edustajien kertomat käytännön kokemukset. Aineiston korvaushakemuksista yli puolessa haettiin korvausta kärsimyksestä, vaikka tämä ei uuden rikosvahinkolain mukaan ole enää mahdollista. Vastaavasti sairaanhoitokuluja koskevien hakemusten määrä oli huomattavan vähäinen. Haettujen sairaanhoitokulujen määrä huomioiden on lisäksi selvää, ettei yhdessäkään otokseen kuuluvassa tapauksessa ole haettu korvausta sellaisesta yksityisen sektorin piirissä saadusta terapiasta, jonka korvaamista rikosvahinkolain 8 §:n 3 momenttia säädettyä on pidetty silmällä.

Mahdollinen syy sille, että Valtiokonttorilta ei vaadita muita kuin kärsimyskorvauksia, saattaa olla se, että käsiteltäessä vahingonkorvausasiaa tuomioistuimessa rikoksenteijältä on vaadittu vain kärsimyskorvausta, jonka on ajateltu sisältävän jonkin verran terapia- tai muita sairaanhoitokuluja ja korvausta ansionmenetyksestä. Haluttomuus hakeutua hoitoon psyykkisen vamman johdosta tai vaatia tällaisesta hoidosta korvausta tuomioistuimessa voi myös olla yksi syy vähäisille sairaanhoitokuluvaatimuksille. Saattaa myös olla niin, että sairaanhoitokuluja ei ole vielä ehtinyt muodostua tuomioistuinikäsitelyyn mennessä. Jos korvauksia tämän jälkeen haetaan Valtiokonttorilta, voi ongelmaksi muodostua se, että rikosvahinkolain 23 §:n 2 momentin mukaan korvausta ei suoriteta vahinkoa kärsineelle, joka on asiaa tuomioistuimessa käsiteltäessä laiminlyönyt, mitä hänen kohtuudella olisi pitänyt tehdä saadakseen oikeutensa vahingonkorvaukseen tuomiolla vahvistetuksi. Säännös mahdollistaa kuitenkin tapauskohtaisen harkinnan. Jos Valtiokonttori on maksanut vahingonkärsijälle korvauksia tiettyyn vahinkotapahtumaan liittyen, ei vahingon johdosta mahdollisesti aiheutuvista uusista kuluista liene aina välttämätöntä hankkia tuomioistuimen tuomiota. Tuomioistuimen tuomio ei ole edellytys rikosvahinkolain mukaisen korvauksen maksamiselle myöskään tilanteissa, joissa rikoksenteijää ei ole saatu selville tai asiaa ei ole muusta syystä käsitelty tuomioistuimessa.

Kuultaessa henkirikoksen uhrien läheisten edustajia selvitystyön aikana ilmeni, että läheiset ovat usein epätietoisia yksityisoikeudellisten vaatimusten esittämistä koskevista prosessioikeudellisista mahdollisuuksistaan. Vaikka vahinkotapahtumaa koskeva rikosoikeudenkäynti on jo käyty ja vaikka siinä olisi esitetty vahingonkorvausvaatimuksia, ei tämä estä erillisen vahingonkorvauskanteen nostamista tuomioistuimessa uusien vaatimusten esittämiseksi.

Uuden rikosvahinkolain tavoitetta korvata psyykkisen henkilövahingon saaneille surmansa saaneen läheisille henkilövahingosta johtuvat sairaanhoito- ja muut kulut sekä ansionmenetys pidetään selvitystyön aikana saadun tiedon mukaan yleisesti kannatettavana. Säännöksen sisältöön liittyy kuitenkin erityisesti korvauksen hakijoiden näkökul-

masta merkittävästi epätietoisuutta ja tulkinnanvaraisuutta. Psykkisten vammojen hoidossa rajanveto yhtäältä sairaanhoitoon välittömästi liittyvän ja toisaalta ammatillisen kuntoutuksen välillä ei ole yhtä yksiselitteinen kuin fyysisten vammojen hoidossa. Surmansa saaneen läheinen saattaa pitää pitkää terapiajaksoa välttämättömänä psyykkisen vamman hoitamiseksi, kun taas Valtiokonttorin korvauskäytännössä lyhyehkön ajan ylittävää terapiaa ei katsota rikosvahinkolain nojalla korvattavaksi. Surmansa saaneen läheiset kokevat korvausten saamisen epävarmaksi, kun rajanveto korvattavan ja ei-korvattavan terapian välillä ei ole selvä. Tämän seurauksena kalliisiin terapiapalveluihin ei uskalleta psyykkisestä henkilövahingosta huolimatta turvautua tilanteessa, jossa surmansa saaneen läheisten taloudellinen tilanne saattaa muutenkin olla kuolemantapauksen seurauksena vaakalaudalla. Surmansa saaneen läheisillä ei myöskään usein ole kriisitilanteessa voimia ryhtyä aktiivisesti vaatimaan oikeuksiaan. Rikosvahinkolain uudistuksen tavoitteet eivät toteudu optimaalisella tavalla, jos henkilövahingon kärsinyt surmansa saaneen läheinen jättäytyy tällaisessa tapauksessa kokonaan sellaisen hänen kuntoutumistaan ja hänen työ- ja toimintakykynsä palautumista edistävän hoidon ulkopuolelle, jonka kustannusten korvaaminen valtion varoista lailla on nimenomaisesti pyritty turvaamaan.

Selvitystyön aikana on saatu palautetta, jonka mukaan surmansa saaneen läheisten kärsimyskorvaus halutaan takaisin rikosvahinkolakiin. Osaksi tätä perustellaan sillä, että kärsimyskorvauksella läheinen voisi kattaa hänelle aiheutuneita terapia- ja muita kuluja sekä ansionmenetystä, joiden saamiseen 8 §:n 3 momentin nojalla liittyy edellä kuvatuin tavoin epävarmuutta. Lisäksi kärsimyksestä myönnettävällä korvauksella on symbolista merkitystä surmansa saaneen läheisille. Toivetta kärsimyskorvauksen palauttamisesta rikosvahinkolakiin on perusteltu myös sillä, että rikoksenteikijän velvollisuudella suoritetaan korvausta kärsimyksestä ei ole käytännössä merkitystä läheisille, koska tuomittuja korvauksia saadaan perittyä rikoksenteikijöiltä vain satunnaisesti. Toisaalta saadun palautteen mukaan surmansa saaneen läheiset pitävät ennen kaikkea tärkeänä korvauskäytännön oikeudenmukaisuutta sekä sitä, että rikosvahinkolain mukainen korvaus suoja toteutuu myös käytännön korvaustoiminnassa.

3.3.2 Kärsimyskorvauksen palauttaminen rikosvahinkolakiin

Mitään periaatteellista estettä ei ole sille, että surmansa saaneen läheisten oikeus kärsimyskorvaukseen palautettaisiin rikosvahinkolakiin. Viime kädessä on kysymys siitä, onko korvaussuojan laajentaminen tällä tavoin valtiontaloudelliset näkökohdat huomioiden ottaen mahdollista ja riittävän perusteltua. Tätä poliittista harkintaa edellyttävää kysymystä ei pyritä tässä arviomuistiossa ratkaisemaan.

Asiaa harkittaessa on kuitenkin syytä ottaa huomioon, että rikosvahinkolain mukainen korvaussuoja ei nykyisin kaikilta muiltakaan osin ole yhtä laaja kuin vahingonkorvauslain mukainen rikoksenteikijän korvausvelvollisuus. Rikosvahinkolain nojalla ei suoriteta korvausta myöskään esimerkiksi kotirauhan rikkomisesta aiheutuneesta kärsimyksestä. Samoin rikosvahinkolaissa on säädetty vahingonkorvauslakia tiukemmat edellytykset kärsimyskorvaukselle, joka suoritetaan sellaiselle rikoksen uhrille, jonka henkilökohtaista koskemattomuutta on rikoksella loukattu. Surmansa saaneen läheiset eivät siis

ole ainoa vahinkoa kärsineiden henkilöiden ryhmä, joka on oikeutettu saamaan korvausta kärsimyksestä rikosentekijältä, mutta jää valtion varoista suoritettavan kärsimyskorvauksen ulkopuolelle.

Uuden rikosvahinkolain tavoite korvata surmansa saaneen läheiselle aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvat todelliset sairaanhoito- ja muut kulut sekä ansionmenetykset koetaan sinänsä oikeudenmukaiseksi järjestelmäksi. Jos kulujen korvausjärjestelmä saataisiin toimimaan siten kuin lakia säädettäessä on ollut tavoitteena, ei liene tarpeen muuttaa kärsimyskorvauksen osalta sitä arviota, joka tehtiin lakia säädettäessä.

3.3.3 Sairaanhoitokustannusten korvaaminen selkeämmäksi

Sairaanhoitokustannusten korvaamiseen liittyy edellä kerrotuin tavoin epävarmuutta. Tavoitteena voidaan pitää yhdenmukaista korvauskäytäntöä, jossa huomioidaan riittävästi kunkin yksittäisen tapauksen olosuhteet ja otetaan asianmukaisesti huomioon ne surmansa saaneen läheisten työ- ja toimintakyvyn palautumiseen liittyvät tavoitteet, joiden toteuttamiseen rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin säätämällä on pyritty. Koska fyysisten ja psyykkisten vammojen hoito ja kuntoutus ovat luonteeltaan erilaisia, psyykkisten vammojen hoitoon välittömästi liittyvän ja rikosvahinkolain nojalla korvattavan kuntoutuksen määrää ei voida arvioida samoin kriteerein kuin fyysisten vammojen hoidon yhteydessä.

Yksi mahdollinen ratkaisu korvauksen saamista koskevaan epävarmuuteen voisi myös olla Valtiokonttorin myöntämä maksusitoumus, jolla Valtiokonttori sitoutuisi korvaamaan psyykkisen henkilövahingon hoitoon liittyviä terapiakuluja tai muita vastaavia sairaanhoitokustannuksia. Näin mahdollistettaisiin rikosvahinkolain tavoitteiden toteutuminen siten, että psyykkisen henkilövahingon kärsineet surmansa saaneen läheiset uskaltaisivat hakeutua hoitoon mahdollisimman pikaisesti, kun heillä olisi varma tieto terapiakulujen korvaamisesta.

Maksusitoumuksen antaminen edellyttäisi luonnollisesti sitä, että hakija kykenee esittämään riittävän selvityksen siitä, että kuolemantapaus on aiheutettu rikoksella. Jotta läheinen voisi hakeutua terapiaan viivytyksettä, olennaista olisi kuitenkin se, että maksusitoumus tulisi voida antaa jo ennen asian tuomioistuinkäsittelyä. Maksusitoumuksen tulisi rikosvahinkolain 23 §:n 2 momentin säännös huomioon ottaen liittää ehto, että korvauksen hakijan tulee vaatia korvausta sairaanhoitokuluista rikosentekijältä asian myöhemmässä tuomioistuinkäsittelyssä. Mikäli korvauksen hakija laiminlöisi korvauksen vaatimisen, voitaisiin maksusitoumuksen nojalla maksettu korvaus periä häneltä takaisin.

Maksusitoumus todennäköisesti vähentäisi halukkuutta julkisten terveydenhoitopalvelujen käyttämiseen psyykkisen henkilövahingon hoidossa. Kun julkisten palvelujen saatavuus on muutenkin heikkoa äkillisen terapia-avun tarpeessa oleville henkilöille, kynnsy siirtyä yksityisen terveydenhuollon piiriin ei ole korkea edes tällä hetkellä. Esimerkiksi rikosvahinkolain uudistamista koskeneen hallituksen esityksen johdosta annetussa lakivaliokunnan mietinnössä (LaVM 16/2005 vp) lakivaliokunta on kiinnittänyt huomiota

siihen, että vaikka lähtökohtana voidaan pitää vahinkoa kärsineen hakeutumista julkisen terveydenhoidon piiriin, niin tällaisia terapiamuotoja ei ole kaikkialla kovin helposti saatavilla. Tällöin vahinkoa kärsineellä tulee lakivaliokunnan mielestä olla tarvittavan hoidon saamiseksi mahdollisuus varsin pian turvautua yksityisiin terveydenhoitopalveluihin ilman, että sillä on vaikutusta hänen oikeuteensa saada korvausta kuntoutuskustannuksista rikosvahinkolain nojalla.

Maksusitoumusta koskeva käytäntö edellyttäisi lainmuutosta. Se olisi sekä periaatteellisesti että käytännössä merkittävä uudistus, koska se muuttaisi Valtiokonttorin korvaus-toimintaa nykyistä etupainotteisemmaksi. Jos tällaiseen ratkaisuun päädyttäisiin, maksusitoumuksen myöntämisen mahdollisuutta tuskin olisi perusteltua rajata vain surmansa saaneen läheisiin. Sama käytäntö tulisi todennäköisesti ulottaa myös esimerkiksi raiskauksen uhreille aiheutuvista terapiakuluista suoritettaviin korvauksiin.

3.3.4 Perusvähennys

Perusvähennystä koskevalla säännöksellä on edellä kuvatuin tavoin huomattava vaikutus surmansa saaneen läheisten korvausoikeuteen, koska heille ei suoriteta korvausta aineettomasta vahingosta ja perusvähennys siten heidän kohdallaan aina kohdistuu suoraan heille tosiasiallisesti aiheutuneisiin taloudellisiin menetyksiin. Perusvähennystä koskevan säännöksen soveltamisen voitaisiin katsoa johtavan nykyistä oikeudenmukaisempaan lopputulokseen, jos perusvähennys olisi tehtävä vain niissä vahinkotapauksissa, joissa rikosvahinkolain mukaista korvausta suoritetaan aineettomasta vahingosta eli kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta, pysyvästä haitasta tai kärsimyksestä. Perusvähennys voisi tällöin olla helpommin hyväksyttävissä kuin tapauksissa, joissa vähennys tehdään hakijalle tosiasiallisesti aiheutuneista kuluista tai ansionmenetyksestä suoritettavista korvauksista. Tällöin perusvähennys ei myöskään vaikuttaisi korvauksen hakijan taloudelliseen tilanteeseen yhtä selvästi kuin aineellisia vahinkoja korvattaessa.

Perusvähennyksen rajoittaminen kuvatulla tavalla olisi myös välttämätöntä, jotta edellä ehdotettu maksusitoumuskäytäntö voisi toimia tarkoituksenmukaisella tavalla. Tällöin maksusitoumusta annettaessa ei olisi tarpeen ottaa huomioon korvauksesta tehtävää perusvähennystä.

Ehdotuksen toteuttaminen ei välttämättä lisäisi valtion korvausmenoja, jos perusvähennyksen soveltamisalan supistaminen kompensoitaisiin tekemällä samalla vähäinen korotus perusvähennyksen määrään.

3.4 Rikosvahinkolakia koskeva tiedotus

Selvitystyön aikana on edellä todetuina tavoin selvinnyt, että uutta rikosvahinkolakia koskeva tieto on puutteellista. Valtiokonttorilta haetaan yhä korvausta kärsimyksestä, vaikka tällainen korvaus ei ole ollut lain mukaan mahdollinen yli kahteen vuoteen. Ongelmana on myös se, että tuomioistuimissa ei usein esitetä sairaanhoitokuluja koskevia vaatimuksia, jolloin myöskään Valtiokonttori ei yleensä voi korvata niitä. Rikosvahinkolakia koskevaa tiedotusta ja koulutusta on siis tarpeen parantaa. Tämä voitaisiin toteuttaa esimerkiksi kehittämällä surmansa saaneiden läheisten käyttöön laadittuja esitteitä yksityiskohtaisemmiksi. Myös oikeudellisten avustajien koulutusta tulisi kehittää.

Rikosvahinkolakia koskevaa informaatiota löytyy internetistä jo tällä hetkellä. Valtiokonttori julkaisee internet-sivuillaan esitettä ”Korvaus rikoksen uhrille”. Esitteen sivulla 3 todetaan seuraavaa: ”Jos rikoksella on aiheutettu kuolema, korvataan, 1) hautaamisesta aiheutuneet kohtuulliset kustannukset, 2) elatuksen menetys ja 3) surmansa saaneen erityisen läheisen henkilövahingosta johtuvat sairaanhoitokustannukset ja muut kulut sekä ansionmenetykset.” Esitteen sivulla 5 todetaan lisäksi: ”Surmansa saaneen läheiselle maksettava korvaus voi olla yhteensä enintään 5 000 euroa.”

Koska kansalaisten informoiminen heille kuuluvista oikeuksista on rikosvahinkolain toteutumisen kannalta tärkeää, suoritettavista korvauksista voisi antaa enemmän tietoa väärinkäsitysten välttämiseksi. Esitteen ymmärrettävyys kansalaisille paranisi, jos esimerkiksi henkilövahinkoa, sairaanhoitokuluja ja muita kuluja koskevat käsitteet avattaisiin ja esitteeseen selvyuden vuoksi lisättäisiin myös nimenomainen maininta siitä, että uuden rikosvahinkolain nojalla kärsimyksestä ei suoriteta korvausta surmansa saaneen läheiselle. Yksi mahdollisuus olisi myös kirjoittaa esitteeseen kokonaan erillinen liite, joka koskisi surmansa saaneiden läheisten kannalta keskeisiä säännöksiä.

Myös hakijoille korvauspäätöksen yhteydessä annettavaa informaatiota olisi mahdollista kehittää. Esimerkiksi tilanteessa, jossa Valtiokonttori hylkää korvaushakemuksen rikosvahinkolain 23 §:n 2 momentin nojalla, Valtiokonttori voisi informoida hakijaa mahdollisuudesta nostaa asiassa erillinen vahingonkorvauskanne, jonka nojalla korvauksen hakeminen Valtiokonttorilta olisi mahdollista.

Mikäli maksusitoumus päätettäisiin ottaa Valtiokonttorin käytännöksi terapiakulujen korvaamisessa, olisi lainmuutoksen jälkeen varmistettava, että surmansa saaneiden läheiset myös tosiasiallisesti saivat tietoa mahdollisuudesta pyytää maksusitoumusta. Esitutkintaviranomaisella on esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen (575/1988) 6 §:n mukaan velvollisuus esitutkinnan yhteydessä informoida asianomistajaa tämän oikeudesta rikosvahinkolain mukaiseen korvaukseen ja tarvittaessa opastaa häntä korvauksen hakemisessa. Tiedonsaannin varmistamiseksi asianomistajan kuulustelupöytäkirjassa on kohta, johon on tehtävä merkintä siitä, että asianomistajaa on informoitu hänen oikeudestaan korvaukseen. Menettelyssä olisi mahdollista informoida asianomistajaa myös hänen mahdollisuudestaan pyytää maksusitoumus. Käytännössä rikosvahinkolakia uudistanut työryhmä havaitsi kuitenkin esiintyvän edelleen paljon tapauksia, joissa asianomistaja ei ole saanut poliisilta joko lainkaan tai ainakaan kirjallista informaatiota rikosvahinkojen

korvausjärjestelmästä. Maksusitoumusta käyttöön otettaessa poliisin velvollisuus antaa informaatiota korostuisi entisestään.

Rikosvahinkolakia uudistanut työryhmä on mietintönsä liitteenä olleessa muistiossa (oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:16, s. 87 - 91) arvioinut myös muita keinoja, joilla rikoksen uhrien tiedonsaantia rikosvahinkolain mukaisesta korvausjärjestelmästä voitaisiin parantaa. Yhtenä keinona työryhmä harkitsi sitä, että rikosilmoituksen vastaanottajalle asetettaisiin velvollisuus ilmoittaa rikoksen uhrille tämän mahdollisesta oikeudesta rikosvahinkolain mukaiseen korvaukseen. Vaihtoehtoa ei kuitenkaan tuolloin pidetty tarkoituksenmukaisena, sillä rikosilmoituksen tekovaiheessa rikoksen uhri voi olla esimerkiksi saamiensa vammojen tai järkytyksen vuoksi sellaisessa tilassa, että hän ei kykenisi ottamaan vastaan ja ymmärtämään korvauksia koskevaa informaatiota. Lisäksi informaation antamista rikosilmoituksen tekovaiheessa pidettiin ennenaikaisena, kun korvauksen hakeminen on yleensä ajankohtaista vasta, kun korvausasia on käsitelty tuomioistuimessa. Mikäli mahdollisuus maksusitoumuksen antamiseen otettaisiin rikosvahinkolakiin, tulisi tätä vaihtoehtoa kuitenkin harkita uudelleen.

4 Johtopäätöksiä

Arviomuistiossa on selvitetty vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n ja rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin soveltamiskäytäntöä. Selvitystyön aikana on ilmennyt, että vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n soveltaminen on ajan myötä yhdenmukaistunut erityisesti korkeimman oikeuden antamien ennakkoratkaisujen myötä. Rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin soveltamiskäytäntö on hakenut muotoaan lain voimaantuloa seuranneina vuosina.

Suurin lain soveltamista koskeva ongelma näyttää olevan rikosvahinkolakia koskevan tiedon vähäisyys, minkä vuoksi surmansa saaneet hakevat edelleen Valtiokonttorilta korvausta kuolemantapauksen aiheuttamasta kärsimyksestä, vaikka kärsimyskorvauksen saaminen ei ole uuden rikosvahinkolain mukaan enää mahdollista. Korvauskäytännössä ongelmalliseksi on koettu myös tulkinnanvaraisuus, joka liittyy rikosvahinkolain nojalla korvattavan, sairaanhoitoon välittömästi liittyvän lääkinnällisen kuntoutuksen määrittelyyn. Rikosvahinkolain tavoite edistää henkilövahingon kärsineen surmansa saaneen läheisen pikaista hoitoon hakeutumista uhkaa jäädä toteutumatta, kun henkilövahingon kärsinyt läheinen ei suoritettavien korvausten epävarmuuden vuoksi uskalla hakeutua terapiaan. Surmansa saaneen läheisten taloudellista tilannetta heikentää edelleen se, että uudella rikosvahinkolailla käyttöön otettu perusvähennys lohkaisee käytännössä ison osan heille aineellisten vahinkojen johdosta suoritettavista korvauksista. Mainituista syistä ne tavoitteet, joihin surmansa saaneen läheisille suoritettavia korvauksia koskevia säännöksiä muutettaessa pyrittiin, ovat toteutuneet puutteellisesti.

Selvitystyön perusteella voitaisiin harkita seuraavia toimenpiteitä surmansa saaneen läheisten korvaussuojan parantamiseksi:

- 1) rikosvahinkolakia koskevan tiedotuksen ja koulutuksen parantaminen,
- 2) rikosvahinkolain muuttaminen siten, että sairaanhoitokuluina korvattavista terapiakuluista olisi mahdollista saada etukäteen Valtiokonttorin maksusitoumus ja
- 3) rikosvahinkolain 20 §:n mukaisen perusvähennyksen kohdentaminen pelkästään aineettomista vahingoista suoritettavaan korvaukseen.

Mikäli edellä mainituilla tai mahdollisilla muilla toimenpiteillä saadaan parannettua surmansa saaneiden läheisten korvaussuojaa siten, että uudessa rikosvahinkolaissa läheisten korvaussuojalle asetetut tavoitteet toteutuvat, ei liene tarvetta palauttaa surmansa saaneen läheisille suoritettavaa kärsimyskorvausta rikosvahinkolakiin.

Selvitystyön mukaan myöskään vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n muuttamiselle ei ole tarvetta.

Sarjan aiemmat julkaisut vuonna 2009

1. Hallinto-oikeuksien sähköinen tiedoksianto Veronsaajien oikeudenvallontayksikköön
2. Jatkokäsittelylupa hovioikeudessa. Lausuntotiivistelmä
3. Väkivallan vähentäminen Suomessa
4. Pikaluottoihin liittyvän lainsäädännön uudistaminen. Lausuntotiivistelmä
6. Yhteistalouden purkaminen avoliiton päättyessä. Lausuntotiivistelmä
7. Vapaudenmenetyksestä maksettavan korvauksen hakeminen
8. Käsittelyn joutuisuus hallinnossa ja oikeussuojakeinot käsittelyn viivästyessä.
Lausuntotiivistelmä
9. Luottotietolain muuttaminen. Lausuntotiivistelmä.
10. Yhteistalouden purkaminen avoliiton päättyessä. Yhteenveto kansalaispalautteesta
11. Tunnista, tunnusta ja toimi. Järvenpään väkivallan vähentämisen pilottihankkeen arviointi
12. Tiivistelmä yhdistyslakityöryhmän mietinnöstä (OMT 2008:3) annetuista lausunnoista
13. Konsernitilinpäätöksen laatimisvelvollisuus sekä maksukyky- ja tasetesti osakeyhtiön varojenjaossa

PL 25
00023 VALTIONEUVOSTO
puh. (09) 160 03
www.om.fi

PB 25
00023 STATSRÅDET
tfn (09) 160 03
www.jm.fi